

Till gymnasieutredningen

Handelsrådet är en partsägd organisation med övergripande syfte att förena handelns parter i en strävan att stärka handelns konkurrenskraft och skapa goda villkor för företagens medarbetare. Utgångspunkt för samarbetet är det branschutvecklingsavtal som Akademikerförbunden, Arbetsgivarföreningen KFO, Handelsanställdas förbund, Svensk Handel och Unionen, slöt sommaren 2015.

Inom Handelsrådet finns ett yrkes- och kompetensutskott som arbetar för att förbättra tillgången på kvalificerad arbetskraft och ge handelns medarbetare möjlighet att utvecklas genom att stötta, utveckla, följa upp och kvalitetssäkra såväl handelsinriktade utbildningsinsatser, som insatser för redan yrkesverksamma inom handeln. Det övergripande målet är att fler ska vilja och kunna etablera sig och utvecklas i handeln.

Med anledning av den pågående gymnasieutredningen har Handelsrådets yrkes- och kompetensutskott gått igenom och diskuterat i vilken utsträckning dagens gymnasiala handelsutbildningar tillgodoser nuvarande och framtida kompetensbehov i handeln.

Vi föreslår följande förändringar:

- Det nuvarande handels- och administrationsprogrammet ersätts av yrkesinriktningen ”handel” på ekonomiprogrammet. För att säkerställa att eleverna får den reella kompetens som handeln efterfrågar ska inriktningen innehålla minst 6 veckors arbetsplatsförlagt lärande och stödjas av ett lokalt programråd.
- Ett antal sälj- och servicekurser blir tillgängliga som programfördjupning på samtliga yrkesprogram, vilket ger utbildningsanordnare möjlighet att skapa yrkesutgångar som kombinerar olika specialistkunskaper med sälj- och servicekompetens.
- För att öppna upp för en horisontell flexibilitet föreslås att de som har en gymnasieexamen från ett studieförberedande program och/eller är yrkesverksamma i andra branscher ges möjlighet att vidareutbilda sig för handeln genom att läsa handelskurser inom yrkesvux.

Utöver ovanstående förslag till förändringar av programstrukturen föreslår vi en översyn av kurser och kursinnehåll, samt att Skolinspektionen får i uppdrag att kvalitetssäkra det arbetsplatsförlagda lärandet och följa upp kursinnehållet.

Bakgrund

Handeln är en mångfasetterad bransch med många typer av företag och en viktig del av den svenska arbetsmarknaden. En halv miljon, 11 procent av alla Sveriges sysselsatta, arbetar inom handeln. Varje år rekryterar detaljhandeln 50 000 nya medarbetare. Om vi tar med alla delar av handeln är det årliga rekryteringsbehovet 120 000 personer. En undersökning som Ipsos gjort för Svensk Handel, visar att 23 % haft sitt först jobb i handeln¹. 2014 arbetade 19 % av alla sysselsatta i åldrarna 16-24 år i handeln². Detta visar på att handeln fungerar som en viktig inkörsport till den svenska arbetsmarknaden.

Handelns kompetensbehov

Handelns mångfasetterade karaktär gör att det finns en mängd yrken som kräver olika nivåer på förkunskaper. Vissa jobb har begränsade krav på utbildning, medan andra förutsätter långa högskolestudier. När arbetsgivare i branschen tillfrågas om vilken kompetens de efterfrågar blir svaren en avspiegling av detta. Det finns en stor samsyn kring de generella kompetenser som efterfrågas. Det som ofta framhålls är vikten av att personen i fråga har rätt attityd och social kompetens.³ Generellt efterfrågar arbetsgivare också ofta yrkeserfarenhet från handelssektorn, samt erfarenhet av och intresse för de produkter som företaget säljer. En tydlig trend i handeln är att det blir allt vanligare att kunder inleder sin köpprocess med att inhämta information via internet och andra informationskällor. För att handelns medarbetare ska kunna möta dessa kunniga kunder på ett bra sätt, ställs allt högre krav på specifika bransch- och produktkunskaper. De handelsspecifika kompetenser som oftast efterfrågas är sälj- och servicekompetens⁴.

Vid närmare diskussion med arbetsgivare i detaljhandeln ges ofta uttryck för en önskan om att de studerande också ska lära sig mer om ”detaljhandelsekonomi” och att utbildningen ska ge en mer övergripande förståelse för hur ett handelsföretag fungerar och skapar affärer. Visserligen är detta mer än som krävs för de första arbetsuppgifter som eleverna kommer i kontakt med i sina första jobb, men för att hålla medarbetarnas intresse för handeln vid liv, ses det som viktigt att tidigt också börja så frön till ett mer strategiskt tänkande och visa på karriärvägar inom handeln.

Gymnasiala handelsutbildningar

Handels- och administrationsprogrammet har länge haft en låg status och svårt att rekrytera elever med ett intresse för att arbeta inom handeln. Detta är en av orsakerna till att många av utbildningarna fått ett dåligt rykte och många handelsföretag sett sig tvungna att rekrytera från andra program eftersom de inte upplever att gymnasiala handelsutbildningar ger tillräcklig/rätt kompetens.

Det är lätt att tänka sig att problemet skulle bestå i att innehållet i de gymnasiala handelsutbildningarna inte motsvarar handelns kompetensbehov, men vid en jämförelse mellan de kompetenser som branschen säger sig efterfråga och målen för utbildningen ser vi att styrdokumentet för de gymnasiala handelsutbildningarna väl matchar den av företagen

---

¹ Ipsos, våren 2015

² Registerbaserad Arbetsmarknadsstatistik, SCB, 2014

³ United minds 2014-05-28

⁴ Handeln – möjligheternas bransch, Svensk Handels kompetensbehovsrapport 2015

efterfrågade kompetensen. Huruvida detta beror på att utbildningsanordnare inte lyckas leverera en utbildning som når målen, att eleverna inte tillgodogör sig utbildningen, eller att arbetsgivare inte ser elevernas kompetens kan diskuteras.

Ett problem är att den tydliga uppdelning mellan yrkesprogram och studieförberedande program som infördes hösten 2011 tycks ha lämpat sig särskilt dåligt för handels- och administrationsprogrammet. Antalet elever som valde att läsa HA-programmet minskade drastiskt i och med gymnasiereformen, från en nivå där 5712 elever började programmet hösten 2010 till att det bara var 2836 elever som började programmet hösten 2012. På många håll har det visat sig att det är elever med högre intagningspoäng som har valt bort programmet. En anledning till detta tros vara att den grundläggande högskolebehörigheten inte längre automatiskt ingår i programmet, något som många potentiella elever och deras föräldrar upplevde begränsar elevernas framtida möjligheter. Eftersom det också är lättare att få ihop de kurser som krävs för särskild behörighet och extra meritpoäng på ett studieförberedande program, upplevdes det av många som ett smartare val att välja exempelvis ekonomiprogrammet. De elever som ändå väljer handels- och administrationsprogrammet är inte alltid intresserade av ett arbete inom handeln utan gör valet i brist på bättre alternativ. Av de ca 2500 elever per år som examineras från handels- och administrationsprogrammet, finns mindre än hälften i branschen ett år efter studenten. Detta motsvarar en mycket liten del av handelns årliga rekryteringsbehov.

En möjlig lösning

Med tanke på att de ungdomar som nu står i begrepp att etablera sig på arbetsmarknaden sannolikt kommer att behöva både vidareutbilda sig och byta karriär under sina yrkesliv, blir möjligheten till framtida flexibilitet allt viktigare. Förmodligen skulle ett visst mått av horisontell flexibilitet inom gymnasieskolan ge ungdomar bättre förutsättningar att verka i en föränderlig värld. I likhet med de argument som anförs i yrkesprogramsutredningens delbetänkande "En yrkesinriktning inom teknikprogrammet" (SOU 2015:29) skulle även handeln behöva en gymnasial utbildning som ger "en kombination av välutvecklat yrkeskunnande och goda teoretiska kunskaper", där elever kan läsa "både kurser i yrkesämnen i sådan omfattning att de kan få en anställning direkt efter examen, och kurser för grundläggande och särskild behörighet till högskolan".

Vi vet att många av de elever som valt bort handels- och administrationsprogrammet istället har valt att läsa ekonomiprogrammet och att många handelsarbetsgivare väljer en student från ekonomiprogrammet framför en som gått handels- och administrationsprogrammet. En möjlig väg för att skapa ett attraktivt val för elever som är intresserade av en framtid inom handeln och vill förvärva den kompetens som branschen efterfrågar är att inrätta en handelsinriktning på ekonomiprogrammet.

För att säkerställa att eleverna får den reella kompetens som handeln efterfrågar bör inriktningen innehålla ett arbetsplatsförlagt lärande (APL). Även om det i dagsläget inte finns någon obligatorisk APL på ekonomiprogrammet, är det inte ovanligt att utbildningsanordnare frivilligt lägger in sådana moment sina ekonomiutbildningar. Utbildningsanordnare som är certifierade att utbilda diplomerade gymnasieekonomer måste exempelvis beskriva hur delar av utbildningen bedrivs i samverkan med arbetsplatser utanför skolan. Ett sätt är att eleverna har minst tre veckors praktik. I vissa fall har skolorna valt att ha upp till 15 veckors praktik på

sina ekonomiprogram. Ett annat exempel där eleverna har ett arbetsplatsförlagt lärande på ekonomiprogrammet är Hvitfeldtska gymnasiets affärsprogram.

Det är viktigt att omfattningen på det arbetsförlagda lärandet balanseras mot de teoretiska kunskaper som eleverna behöver förvärva. En omfattning på minst 6 veckors APL torde ge eleverna möjlighet att skaffa sig en förståelse för handelns grundläggande funktioner. Det är dock inget som hindrar att utbildningsanordnare väljer att ha en större omfattning.

Flera vägar till handeln

Att handeln redan idag rekryterar från många olika yrkes- och studieförberedande program är delvis en reaktion på att handels- och administrationsprogrammet inte ger den efterfrågade kompetensen, men det beror också på att handeln behöver många olika kompetenser.

Med tanke på de glidningar som sker i många branscher, torde tanken ”en bransch, ett program” bli alltmer otidsenlig för en allt större del av arbetsmarknaden. Inom handeln står det redan klart att det inte är möjligt att konstruera ett program som ger all nödvändig kompetens.

Handelskurser på andra yrkesprogram

Utvecklingen mot allt kunnigare kunder gör att bransch- och produktkunskaper blivit allt viktigare. Därför kan kompetenser som förvärvas på andra yrkesprogram också vara värdefulla för handeln. Om de kunskaper om produkter och arbetsätt som förvärvas på exempelvis bygg- och anläggningsprogrammet kan kombineras med sälj- och servicekurser, skulle det möjliggöra en yrkesutgång mot byggvaruhandeln. Byggnadsindustrins Yrkesnämnd (BYN) har sett dessa möjligheter och tagit kontakt med Handelsrådet för att diskutera vilka sälj- och service kurser som skulle behöva finnas med i en sådan yrkesutgång.

Även i det nationella programrådet för fordons- och transportprogrammet har det framkommit ett förslag om yrkesutgången ”reservdelsspecialist”. Denna skulle bygga på att elever som läser inriktning ”lastbil och mobila maskiner” eller ”personbilsteknik” skulle få möjlighet att läsa ett block med kurserna Logistik 1 (100 p), Servicekunskap (100 p) och Personligförsäljning 1 (100 poäng) som en del av sin programfördjupning.

För att utbildningsanordnare ska kunna skapa yrkesutgångar mot handeln från olika yrkesprogram, är det viktigt att ett urval av sälj- och servicekurser finns som möjliga programfördjupning på samtliga yrkesprogram.

Handelskurser på yrkesvux

Yrkesprogramsutredningen pekar på hur möjligheten att läsa en yrkesvuxutbildning, trots att man dessförinnan läst ett studieförberedande program kan ses som ett exempel på den horisontella flexibilitet som nämns i Unescos rekommendation för yrkesutbildning. Med tanke på att de som är yrkesverksamma på arbetsmarknaden sannolikt kommer att behöva både vidareutbilda sig och byta karriär under sina yrkesliv, är möjligheten till framtida flexibilitet allt viktigare. Det är därför viktigt att det finns möjlighet att läsa de handelskurser som finns på ungdomsgymnasiet även på yrkesvux.

Förslag till förändringar

För att framtidens gymnasiala handelsutbildningar ska uppfattas som ett attraktivt val bland ungdomar som är intresserade av en framtid inom handeln, behöver de utformas så att de öppnar dörrar utan att samtidigt stänga andra dörrar. Utöver att utbildningarna måste ge den kompetens som branschen efterfrågar, behöver de också ge bästa möjliga grund för fortsatt yrkesutveckling i en föränderlig värld.

För att gymnasieskolan på bästa sätt ska kunna erbjuda attraktiva utbildningar som lägger en grund för handelns framtida kompetensförsörjning föreslås följande förändringar:

- Det nuvarande handels- och administrationsprogrammet ersätts av yrkesinriktningen ”handel” på ekonomiprogrammet. För att säkerställa att eleverna får den reella kompetens som handeln efterfrågar ska inriktningen innehålla minst 6 veckors arbetsplatsförlagt lärande och stödjas av ett lokalt programråd.
- Ett antal sälj- och servicekurser blir tillgängliga som programfördjupning på samtliga yrkesprogram, vilket ger utbildningsanordnare möjlighet att skapa yrkesutgångar som kombinerar olika specialistkunskaper med sälj- och servicekompetens.
- För att öppna upp för en horisontell flexibilitet föreslås att de som har en gymnasieexamen från ett studieförberedande program och/eller är yrkesverksamma i andra branscher ges möjlighet att vidareutbilda sig för handeln genom att läsa handelskurser inom yrkesvux.

Dessutom föreslår vi en översyn av kurser och kursinnehåll, samt att Skolinspektionen får i uppdrag att kvalitetssäkra det arbetsplatsförlagda lärandet och följa upp kursinnehållet.

Yrkesinriktningen ”handel” på ekonomiprogrammet

Vi föreslår att det, vid sidan av de nuvarande inriktningarna ”ekonomi” och ”juridik”, inrättas en inriktning för ”handel” på ekonomiprogrammet. Inriktningen *handel* ska ge kunskaper i handel och ekonomi, den kompetens som krävs för att få en anställning i handeln direkt efter examen, samt grundläggande och särskild behörighet till högskolan.

Inriktningen föreslås ha följande inriktningskurser:

- Servicekunskap (100 poäng)
- Personlig försäljning 1 (100 poäng)
- Entreprenörskap och företagande (100 poäng)

Dessutom behöver det finnas ett antal handelskurser (exempelvis inköp, praktisk marknadsföring och fördjupning i personlig försäljning) som möjlig programfördjupning för de elever som valt denna inriktning.

För att säkerställa att eleverna får den reella kompetens som handeln efterfrågar föreslås att inriktningen ska innehålla minst 6 veckors arbetsplatsförlagt lärande (APL). Under elevernas APL-perioder leds deras arbete av handledare på arbetsplatsen. Handledaren ska ha nödvändiga kunskaper och i övrigt bedömas vara en lämplig person. Tillsammans med lärare från skolan, lägger handledaren upp en plan för vilka kursmål som ska adresseras under elevens APL.

Enligt gymnasieförordningen⁵ ska det på respektive gymnasieskola finnas ett eller flera lokala programråd för samverkan mellan skola och arbetsliv. Med tanke på att det arbetsplatsförlagda lärandet är ett viktigt inslag i den föreslagna inriktningen, är det angeläget att APL-frågor kan hanteras i ett eget, eller som en del av ett befintligt lokalt programråd tillsammans med andra yrkesprogram.

Utöver att inriktningen ”handel” kommer att förbereda elever för ett första jobb i handeln, ger den samma möjligheter till behörighet och meritpoäng som inriktningen ”juridik”. Till skillnad från den yrkesinriktning för teknikprogrammet som yrkesprogramsutredningen föreslår i sitt delbetänkande (SOU 2015:29), ryms den föreslagna inriktningen ”handel” inom ekonomiprogrammets 2500 poäng.

Det är viktigt att framhålla att det finns en rad skolor som når fantastiska resultat på sina handels- och administrationsprogram. En gemensam framgångsfaktor är att de lyckats etablera ett gott samarbete med det lokala näringslivet. Det kan tyckas att det vore synd att dessa skolor inte kan fortsätta med det som fungerar. Vi är dock övertygade att dessa utbildningsanordnare kommer att lyckas minst lika bra med att genomföra framgångsrika handelsutbildningar inom ramen för den nya programstrukturen.

Möjlighet att läsa handelskurser på samtliga yrkesprogram

För att ge utbildningsanordnare möjlighet att skapa yrkesutgångar till olika delbranscher i handeln, förslår vi att det blir möjligt lägga in ett ”handelsblock” med åtminstone följande kurser i programfördjupningen på samtliga yrkesprogram:

- Servicekunskap (100 poäng)
- Personlig försäljning 1 (100 poäng)
- Entreprenörskap (100 poäng)

Handelskurser på yrkesvux

För att yrkesverksamma på arbetsmarknaden ska ha möjlighet att både vidareutbilda sig och byta karriär under sina yrkesliv, ska det finnas möjlighet läsa de handelskurser som finns på ungdomsgymnasiet även på yrkesvux. Denna möjlighet ska finnas även för dem som redan har en examen från ett studieförberedande program eller yrkesprogram på gymnasiet.

Översyn av kurser och kursinnehåll

Under vårt arbete har vi sett att det finns en stor flora av mer och mindre relevanta kurser som riktar sig till handeln. Vissa av kurserna har ett så omfattande innehåll att vi ställt oss frågande till om det överhuvudtaget är möjligt att uppnå kursmålen inom utsatt tid. Vissa fortsättningskurser innehåller en så liten progression i förhållande till föregående kurser att vi funderat över om de egentligen bidrar med något. Många programfördjupningskurser har ett innehåll som visserligen kan vara relevant i handeln, men där det är tydligt att handeln rekryterar från andra, mer specialiserade utbildningar. Med tanke på att många företag i branschen inte upplever att de gymnasiala handelsutbildningarna levererar tillräcklig/rätt

---

⁵ Gymnasieförordning (2010:2039), 1 kap, § 8

kompetens, föreslår vi att gymnasieskolans utbud på handelskurser ses över.

Kvalitetssäkring av APL och uppföljning av yrkeskunskaper

Oberoende av hur programstruktur och styrdokument för de gymnasiala handelsutbildningarna är utformade, behöver såväl de skolförlagda som de arbetsförlagda delarna av utbildningen följas upp. Detta kan delvis ske genom skolhuvudmännens systematiska kvalitetsarbete. För att säkerställa att styrdokumentet realiserar på ett likvärdighet sätt, bedömer vi att det är viktigt att såväl yrkeskompetenser som det arbetsplatsförlagda lärandet och de lokala programråden även följs upp i samband med Skolinspektionens granskningar.